

ועדיין יש מקום עיון: הרי בשעה שהחפץ באויר אין לו דמים, כי מי יקנהו במצב זה, ואם כן מה הצד לחייב את השובר והרי שבר כלי שאין לו כל ערך? ואכן שיטת הרמב"ן (במלחמות ה' להלן כו): שהשובר ודאי פטור, והדין בגמרא אינו אלא אם הזורק חייב אם לאו; האם מעשה זריקתו כבר חייבו, הגם שבפועל נשבר ע"י אחר, או יש ללכת אחר השבירה בפועל.

וצריך לומר ששיטת רש"י ושאר הראשונים שחייבים על הזק חפץ גם אם אינו ראוי למכירה בפועל, כי המזיק חפץ אינו חיובו בא על הפחתת שוויו אלא על עצם הנזק בגוף החפץ. וזה דלא כדברי הנתיבות-המשפט (קמח). ודבריו נכונים בשיטת הרמב"ן שהשובר פטור מפני שאין לו דמים הגם שהזיק דבר של חברו בידיים (עפ"י חידושי הגר"ט ב"ק קכו-ז).

ולשיטת הרמב"ן יש מקום לומר שרבה שמחייב את הזורק משום דבתר מעיקרא אזלינן, הא אם בתר תבר מנא אזלינן – פטור, כי הולך הוא לשיטתו (להלן צח). שהגרמי פטור, אבל לדעת הדין דינא דגרמי, יש לחייבו על הפחת שהפחית את שוויו של החפץ בזריקתו. ובזה מיושבים פסקי הרמב"ם (הגר"ט שם).

כתבו בתוספות שאם זרק אבן או חץ על הכלי, וקדם אחר ושברו – פשוט שהשני חייב, ולא שייך לומר 'מנא תבירא תבר' בכגון זה. והוסיפו שאם נאמר גם כאן 'מנא תבירא תבר' הרי לא משכחת צרורות חצי נזק, כי תמיד נידון החפץ כשבור, מיד עם התזת הצרור. 'וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו'. וכך היא שיטת הרשב"א.

בקצות החושן (שצ"א) הוכיח מדברי הרא"ש להלן שלא כדבריהם. הרא"ש דן על בהמה שהתזוה צרורות ברגלה ברשות הרבים, וניתוה לרשות הניזק והזיקו שם, וכתב שאמנם אמרנו 'בתר מעיקרא אזלינן', אבל לענין חילוק רשויות נידון הדבר כהזק ברשות הניזק, שמ"מ קוראים אנו בזה ובער בשדה אחר. וכתב ה'קצות' שלדברי התוס' אין מקום מעיקרא לדון ולהשוות ל'בתר מעיקרא', שהרי הנידון הזה הוא כ'זרק חץ' ולא כ'זרק כלי' – ומוכח מהרא"ש שאינו סובר לחלק בין זריקת הכלי לזריקת אבן על הכלי (וכ"כ מהר"ל להוכיח מהרא"ש, אלא ששיטתו שם כהתוספות, בניגוד לדעת ה'קצות' שנקט לעיקר כדעה השניה, והוכיח כן מכמה ראשונים. וע"ע בהר צבי בבאור הוכחת הקצות מהרא"ש).

ובספרי האחרונים כתבו לדחות הוכחה זו בדרכים שונות; יש שחילקו בין אם דנים על הכלי בעצמו האם נחשב כשבור אם לאו [לענין חיוב של אדם אחר ששברו עתה], ובין הנידון על מקום הנזק שדן הרא"ש, שבשאלה זו אכן יש מקום להשוות 'זרק כלי' ל'זרק חץ' (נחלת דוד. וכן דחה בחידושי הגר"ט קכו, בסגנון שונה). בדרך אחרת: כשהנזק בא לידי גמר מפעולה זו, הולכים בתר מעיקרא אף בזריקת חץ, וכל דברי התוספות נאמרו רק כשבר אחר ושברו, שאז אין הנזק מתייחס אחר הראשון (אחיעזר ח"א יט, ו; זכרון יהונתן חו"מ ב. וע' נמו"י שהביא כדברי התוס' בשם הרא"ש. וזה מסייע לחילוק האחרונים).

ואת ראית התוס' – שאם בזרק חץ אומרים 'בתר מעיקרא', לא משכחת לה צרורות – דחה בקצוה"ח שאף שנחשב הכלי כשבור, מכל מקום לא נעשתה השבירה אלא על ידי כחו (וע' בחדושי הגר"ט). עוד כתב הקצות שאין לחלק בין בא אחר ושברו בידיים, ובין אם שבר ע"י חץ, בכחו (וע' בחדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק).

כיוצא בזה נשאלת השאלה: מה הדין בשדרסה הבהמה על כלי ברשות הרבים, ונתגלגל לרשות היחיד ונשבר שם – האם נידון כמי שהזיקה ברשות הרבים (אם 'בתר מעיקרא אזלינן'), או אולי כמי שלקחה מרשות הרבים דבר והזיקתו ברשות היחיד. על צדדים שונים בשאלה זו, ע' מלא הרועים; חזון איש יא, טז; הר צבי; אילת השחר. וע"ע: רש"ש; קהלות יעקב כא, ו; שו"ת אור לציון ח"א חו"מ יא, ה.

דף יח

'דקאזיל מיניה מיניה'. אפשר שבא להשמיענו שאף על פי שגם ללא דחיפתו היה נשבר כתוצאה מפסיקת החבל, נמצא שלא הוסיף הזק בדחיפתו, אעפ"כ בפועל נעשה הנזק בגופו ולא בכחו. (וע' בחדושי ההפלאה ובתורת חיים).

'סבר כסומכוס דאמר צרורות נזק שלם משלם, וסבר לה כרבי יהודה דאמר צד תמות במקומה עומדת... אימור דשמעת ליה לרבי יהודה, בתם ונעשה מועד, במועד מתחילתו מי שמעת ליה'. יש להבין כיצד עלה על הדעת לומר 'צד תמות' בצרורות אליבא דסומכוס שמשלם נזק שלם מתחילתו. יש לבאר שענין משותף יש לצרורות ולקרן; בשניהם אין בעל השור אחראי לגמרי לתשלום הנזק, כי

הנוק נגדם בצירוף כח חיצוני; רצון הבהמה וכוונתה להזיק, בקרן [והוא ענין מחודש שנהיה בה, ואינו כח טבעי ובסיסי בהמה, וכעין שאמרו (יט): 'צרא קתקיף ליה'], וכן בצרורות – אותם צרורות ועצמים שהזיקו.

ויתכן שזה טעם תשלום 'מגופו' – מפני שאין ההזק קיים בטבע הבהמה אלא מחודש. וכיון שכן אין זו תביעה עצמית על בעל הבהמה אלא כלפי הבהמה עצמה.

ועלה על הדעת לומר שזהו הטעם לדין 'צד תמות במקומה עומדת' – שאע"פ שהועד, אך כיון שמזיק על ידי כוונה, יש כעין שיתוף של כח אחר, הרצון והכוונה, ואין הנזק טבעי. ולפיכך היה צד לומר שגם צרורות אליבא דסומכוס הרי זה כשור המועד שיש צד תמות בנזקו (אמת ליעקב לגר"י קמינצקי. ובוה פרש (להלן יט): את הצד לדמות צרורות לקרן לחייב ברשות הרבים).

והנצי"ב הסביר, משום שנוק צרורות אינו מצוי לגמרי כשן ורגל, וצריך ילפותא מקרן כדי לחייבו. על כן סלקא דעתך שיש בה צד תמות, כקרן (וע"ע בדבריו להלן יט. ד"ה בעי מיניה).

(ע"ב) 'מר סבר יש העדאה לצרורות ומר סבר אין העדאה לצרורות'. רש"י ז"ל הביא שני פירושים האם

מדובר בצרורות כדרכם, או בצרורות ע"י שינוי. והתוס' והרשב"א כתבו שהספק על שניהם גם יחד, שזה תלוי בזה. ויש לבאר מה טיבה של העדאה בצרורות לשלם נזק שלם, הלא גם באורחיה ובאופן המצוי אינו משלם אלא חצי נזק? ובשלמא לפירוש שהספק הוא בצרורות דאורחיה, יש לומר משום שלא מצינו לעולם חצי נזק לאחר העדאה (וע"ע להלן), אך לפי מה שרש"י הקשה על פירוש זה שאין שייכת העדאה באורחיה, קשה מדוע עדיף ג' פעמים של שינוי מפעם אחת (או ג"פ) של אורחיה?

ונראה שזהו שכתב רש"י שבאופן של שינוי הרי זו תולדת קרן, ומשלם חצי נזק משום 'קרן' ולא משום צרורות, שאין צרורות אלא ברגל. ולפיכך יש לה העדאה. ולפי"ז כל דיני קרן עליה, שחייב ברשות הרבים, ונתם משלם מגופו.

(וכן מבאר מה' לישנא אחר' המובאת ברש"י להלן יט. מפי המורה. ותלוי הדבר בשתי הגרסאות בגמרא וברש"י להלן בבבאי דר' ירמיה, אם חייב ברה"ר בשינוי בצרורות.

וכך היא שיטת רש"י בכ"מ, שלא נאמרה הלכה של 'צרורות' אלא בתולדה של רגל בלבד, לא בשן ולא בקרן, כמש"כ להלן גבי הטלת גללים. וע' רש"י ספ"ג דכתובות דבהלכה גופה נאמר שהיא תולדת 'רגל' – וע' לעיל ג:).

וכן משמע לעיל ג: שהעמידו דברי רב פפא שתולדותיהן לאו כיו"ב רק בתולדה של רגל, ומשמע שם שבקרן אין שייך תולדותיהן לאו כיו"ב, גם לא באופן של צרורות [והלא היה מרווח יותר לומר דר"פ איירי נמי בצרורות דקרן, וא"ש לשונו 'יש מהן שאינן כיוצא בהן', כפי שהעיר באמת ליעקב].

אלא שרש"י כתב (להלן גבי הטלת גללים) שתי לשונות, בצרורות עם תכונות של אב אחר, האם אין בהם דין צרורות כלל או שהם תולדה דרגל. ולפי הצד האחרון אתי שפיר שלא אמרו לעיל בדף ג' 'אמאי קרו לה תולדה דרגל' במה שדומה לה בתכונות, אלא אמרו מצד הדינים, ממונא ופטור רה"ר, כי גם כשלא דומה לה, לעולם הוי 'רגל'. והתוס' שם פרשו באופן אחר, והם לשיטתם בדף יז: ד"ה נובר, שיש צרורות לשן.

וכן מדויק לפי"ז לשון הגמרא להלן 'לקרן מדמינן לה... או דלמא תולדה דרגל' – משמע שאין צד לומר 'תולדה דקרן'. אך נראה שלא דנו בגמרא אלא בשינוי כהטלת גללים לעיסה או בעטה והתיזה, אך לא הוזכר שכוונתה להזיק. ואפשר שלכן אין צד לומר 'תולדה דקרן', אלא שצריכים למילף מקרן שחייב בכי האי גוונא, הואיל ומשונה (וע"ע לעיל ב:). וצריך עיון ובדיקה בכל זה, ולא נכתב אלא להעיר.

בטעמם של הסוברים שהספק הוא גם בצרורות כי אורחיהו, יש לבאר הצד שיש ההעדאה, שמא מה שחייב חצי נזק הוא משום שנוק שע"י צרורות פחות מצוי משאר נזקי שן ורגל, ושפיר יש לומר שאם הועד בדבר, כך דרכו וטבעו, וחוזר להיות כנוקי גופו. (ע' סברא כוז בחדושי הנצי"ב ז"ל. וכ"כ הפני יהושע לעיל ג. ובוה מתפרשים דברי רבנו חננאל והרשב"א להלן יט. שמשמע מדבריהם שבהמה ההולכת במקום שאי אפשר שלא ינתנו צרורות ברגליה – חייב נזק שלם. וע' באבן האול (נזקי ממונא א, ח). גם י"ל שדין ההעדאה בתורה, מלבד היותו ענין מציאותי, גזרת הכתוב הוא להעשות 'מועד' בשלש פעמים (ע' בזה בחדושי ר' ראובן ריש המסכת).

'גללים אצטריכא ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל ובתר גופיה גרירין, כגופיה דמי, קמ"ל'. יש
לפרש הסלקא-דעתין שכיון שהגללים כגופה הרי הוא אחראי על נזקם כשם שהוא אחראי על הבהמה ועל שאר ממונו, ויתחייב בנזק שלם, כי מלבד שהם מהווים צרורות של הבהמה, הלא חייב מצד שלא שמר על ממונו, היינו הגללים עצמם (וכדין בהמה שהתיזה צרורות השייכים לבעלים – שחייב נזק שלם מחמת בעלותו על הצרורות עצמן, כמוש"כ הרא"ש להלן יט:). קמשמע לן שאין מתחייב עליהם בעצמם, כי מעת שנוצרו ובאו לעולם – אינם שלו. או משום שכיון שיש כאן נזק רגל (אף כי בצרורות ולא בגופה), הרי זה גופא מונע מלחייב מטעם אש (ע' חזו"א ב"ק א, ד. שהביא טעמים אלו לפטרו עליהם משום 'אש', ומסקנתו שם